

John Robert Carlson 22-3-17

STUDENTFÖRENINGEN

VERDANDIS
SMÅSKRIFTER.

67.

BILDNING

AV

ELLEN KEY

FJÄRDE UPPLAGAN

Av Verdandis Småskrifter hava intill år 1909 utkommit

182 häften.

Varje häfte kostar 25 öre.

1. Om människans ursprung av lektor *G. Adlerz*. 4:e uppl.
2. Dödlighetens avtagande i Sverige och orsakerna därtill av prof. *Curt Wallis*. 2:a uppl.
3. Koranen, Muhammedanernas bibel, av prof. *H. Almqvist*. 3:e uppl.
4. Nutidens arbetssätt av byråingenjör *Karl af Geijerstam*. 3:e uppl.
5. Om överläggningar och beslut, en hjälprede, av *Axel Svensson*. 11:e uppl.
6. Istiden av prof. *A. G. Högbom*. 3:e illustr. uppl.
7. *Lars Johan Hierta* av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. 2:a uppl.
8. Skolans ställning till religionsundervisningen i Sverige och andra länder av *Anna Whitlock*. 2:a uppl.
9. Skatterna till staten av red. *Harald Sohlman*. 2:a uppl.
10. Från människosläktets barndom av *Ellen Key*. 3:e uppl.
11. Den industriella arbetarfrågan av *Gustaf Siösteen*. 2:a uppl.
12. Husdjurens skötsel av folkhögskolläraren *J. F. Hallenborg*. 2:a uppl.
13. Tillståndet i Frankrike före revolutionen 1789 av *O. v. Zweigbergk*. 3:e uppl.
14. Voltaire och hans strid mot fördomarna i religion och samhälle av *Hellen Lindgren*. 3:e uppl.
15. Om tanke- och yttrandefrihet av *John Stuart Mill*. Övers. av prof. *Hj. Öhrvall*. 3:e uppl.
16. Jorden och solsystemet av prof. *Karl Bohlin*. 3:e uppl.
17. Om pengar av bankofullmäktig *Emil Meyer*. Övers. och bearb. av bankdir. *Johan Lilliehöök*. 2:a uppl.
18. Giordano Bruno, en tankefrihetens martyr, av *Johan Bergman*. 3:e uppl.
19. Syndafloden, efter *Edv. Suess*, av doc. *Gunnar Andersson*. 3:e uppl.
20. Den politiska rösträtten av fil. dr *David Bergström*. 6:e uppl.
21. Färgernas betydelse i djur- och växtvärlden av *G. F. Steffen*. 2:a uppl.
22. Den stora franska revolutionen av red. *Otto v. Zweigbergk*. 3:e uppl.
23. Om förebyggande av eldfara och om eldsläckning av *Edvard Wavrinisky*.
24. Karl Ifvarsson och lantmannapartiet av litteratör *Emil Svensén*.
25. Huru böra mjälerierna betala mjölken? av *K. F. Lundin*.
26. Folkbildningspolitikern *Adolf Dietterweg* av *Fridtjuf Berg*.
- 27—28. Växternas skyddsmedel emot yttervärlden av doc. *B. Lidforss*.
29. Församlingsrätten av v. häradshövding *Karl Staaff*. 2:a uppl.
30. Språket, dess liv och ursprung av fil. dr *Karl Ljungstedt*. 2:a uppl.
31. Likbränning eller begravning? av ingenjör *Per Lindell*. 2:a uppl.
32. Slumpen. Något om sannolikhetsberäkning av fil. dr *Ivar Damn*.
33. Normalarbetsdagen av prof. *Gust. F. Steffen*. 2:a uppl.
34. Finland av bibliotekarien *Harald Wieselgren*. 2:a uppl. Med karta.
35. Moralens utveckling av *Ellen Key*. 2:a uppl.
36. Om rättstävningen av *E. H. Lind*.
37. Irland och Parnell av *O. W. Ålund*.
38. Om testamenten av juris kand. *Bernat E. Drakenberg*. 2:a uppl.
39. Konstgjorda gödselämnen av agronomen *G. Berglund*.
40. Industrin och kvinnofrågan av överingenjör *S. A. Andrée*. 2:a uppl.
41. Elden av doc. *Wilhelm Palmær*.
42. Rättskrivningens grunder av prof. *Adolf Noreen*.
43. Kolumbus och upptäckandet av Amerika av prof. *Karl Ahlenius*.
44. Robert Burns av *Gustaf Fröding*.
45. Socialismen av *Hj. Branting*. 3:e uppl.
46. Modersmålet och dess utvecklings-skeden av fil. dr *Karl Ljungstedt*. 2:a uppl.
47. Den svenska nykterhetsrörelsen av lektor *Johan Bergman*. 2:a uppl.
48. Kulturkampen mellan semiter och indoeuropeer av doc. *K. L. Tallqvist*.

STUDENTFÖRENINGEN VERDANDIS SMÅSKRIFTER. 67.

BILDNING

NÅGRA SYNPUNKTER

AV

ELLEN KEY

FJÄRDE UPPLAGAN

(Tolfte—femtonde tusendet.)

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Innehåll:

Bildning.

1.	Förord	3
2.	Vad bildning är	4
3.	Skolan och bildningen	8
4.	Bruket av bildningsmedlen	15
5.	Bildningens kännetecken	19
6.	Sättets bildning	25
7.	Bildningens framtidsutsikter	30
8.	Anmärkningar	32

STOCKHOLM

ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1912

Såningsmannen.
Målning av Millet (1815—1875).

1. Förord.

Det följande utgör, i obetydligt omarbetad form, ett föredrag »om bildning», vilket hölls den 17 jan. 1897 i Vetenskapsakademiens hörsal, till förmån för *Stockholms allmänna* (socialdemokratiska) *kvinnoklubb*. Som dess styrelse yttrat en önskan att jag skulle behandla frågan om »vad bildning är», valde jag detta ämne, ehuru livligt medveten om att, inom ett föredrags knappa omfång, endast kunna medtaga några få av de många synpunkter, från vilka ämnet kan betraktas. Den, trots föredragets ofullständighet, av flera åhörare yttrade önskan att erhålla det i tryck, är anledning till att det nu införlivas med *Verdandis småskrifter*.

2. Vad bildning är.

Under de meningsbrytningar, vilka pläga uppstå om begreppet bildning, sammanblandar man ofta fack-bildning med allmän-bildning. För att undvika alla därigenom möjliga misstyndningar, vill jag genast och uttryckligt framhålla: att ordet här uteslutande kommer att brukas i mening av *allmän-bildning*.

Men även sedan man sålunda begränsat ämnets omfattning, återstå dock många stridiga åsikter om vad allmän-bildning är. Sålunda framhåller den ene att »folkvet» alls icke är liktydigt med bokvet; att »hjärtats bildning» är oberoende av alla kunskaper och att mången, som i hög grad saknar dessa, kan visa stor ömsinhet och rättvisa, hänsynsfullhet och finkänslighet i samlivet med andra. En annan påstår däremot att ingen kan kallas »bildad», som ej känner vissa allmänna sanningar, såsom t. ex. att solen är större än jorden och att luften består av syre och kväve; att London ligger i en annan världsdel än New-York och att Petersburg är huvudstad i ett kejsardöme, men Paris i en republik; att Gustav Vasa är farfar till Gustav Adolf och att Tegnér diktade under ett annat århundrade än Bellman — samt några hundratusental liknande fakta, samlade från kunskapens olika fält och ordnade i ett visst nödvändigt sammanhang. Den tredje åter påstår att vissa vanor, ett visst skick, ett visst skönhets-sinne äro oundgängliga för en var som gör anspråk på att anses bildad. Och man tvistar sålunda om den relativa vikten av hjärtats eller förståndets eller skickets eller smakens »bildning» — men förbiser att, så länge man skiljer de olika moment, om vilka man brukar ordet bildning, kommer man aldrig till en verklig förståelse av vad bildning, i djupare mening, är.

Man har enligt min tanke icke rätt att orda om »hjärtats *bildning*» i mening av en naturlig välvilja och grannlagenhet. Än mindre bör man nämna »förståndets *bildning*» i samband med den olyckshändelsen att skolan omdanar ett huvud till ett kryddskåp, där ett visst antal lådor — etiketterade *historia, kemi, matematik, geografi* o. s. v. — äro fyllda med vissa mängder fakta — fakta, om vilka många av världens högst bildade män i forna tider icke ens haft en aning. Ej heller borde man som »ett *bildat* sätt» känneteckna inövningen av några hundra regler för vad som passar eller icke passar sig. Och allra minst bör man göra begreppet »en *bildad* smak» liktydig med en osjälvständig härmning av vissa moder för hemmens anordningar och vanor.

För att belysa dessa påståenden vill jag påminna om några mycket alldagliga erfarenheter.

Vem har t. ex. icke inom alla samhällsklasser lärt känna kvinnor fulla av en överflödande välvilja, vilken kommer alla hemmets medlemmar, tjänare som barn, till godo. Denna omhuldande ömhet, detta varma deltagande hava emellertid endast gällt kroppens trevnad och hälsa, familjelivets sorger eller fröjder och — stundom — de religiösa behoven. Men däremot har icke detta hjärtegoda och, inom sina gränser, finkänsliga skaplynne räckt till för att t. ex. förstå en dotter, vars håg dragit henne från det husliga livet till studier eller andra andliga intressen; eller en son, vilken tvekat i valet mellan sin innersta kallelse och möjligheten att lättare vinna ett levebröd; eller en make, som stått i striden mellan sin personliga övertygelse och sin världsliga framgång.

I sådana livslägen kan den hängivnaste människa djupt såra dem hon älskar mest, genom att komma med små synpunkter, genom att röja ett fullkomligt oförstående. Varför? Emedan hon just saknar hjärtats *bildning*, vilken bland annat innebär att allmän-mänskliga intressen,

kulturella frågor, intellektuella värden blivit hjärtats angelägenheter, d. v. s. omfattas med personlig hängivenhet.

Eller man lär, å andra sidan, känna akademiskt »bildade» män — vilka därjämte till punkt och pricka uppfylla alla regler för det passande — men vilka håna samtidens största frågor och handla efter nyttans minsta synpunkter; vilka i hemlivet visa sin avigsida och mot underklassen sitt bildningshögmod genom att behandla tjänare och hantverkare som folk av en annan ras. Och detta just emedan de sakna förståndets *bildning*, vilken bland annat ger individen en stor syn på sin egen och andra människors tillvaro.

Eller man träffar »bildade», vilka äro framstående såväl genom kunskaper som humanitet. Men deras skönhetssinne sover. Deras hem vanprydas av smaklösa »prydads»- och »konst» saker; inför ett stort och ädelt konstverk — som t. ex. Hasselbergs *Farfadern* — äro deras omdömen nästan lika råa som grovarbetarens. Barnen från dessa hem förstöra lika sorglöst som några gatpojkar sommarfriskheten genom att översälla skog och mark med sina matsäcksrester, och vanställa betydelsefulla byggnader eller sköna utsiktsplatser genom att där kludda sina namn. All denna och mycken annan liknande råhet härleder sig av att smakens bildning saknas, en bildning vilken skapar finkänslighet gent emot det sköna som mot det fula.

Men om vi sålunda av vår erfarenhet tvingas att medgiva: att det varmaste hjärtelag icke hjälper oss att inse betydelsen av vetenskapliga, vittra eller konstnärliga verk eller att förstå ens våra närmaste, när de leva för en andlig verksamhet, ifall vi ej fått så mycken odling att vi i någon mån fatta och njuta andliga värden; ifall vi även nödgas erkänna att den rikaste kunskapsmängd, det mest uppklarade förstånd icke ställa oss i ett, kultur-människan värdigt, förhållande till samtiden och mänskligheten, såvida icke förståndet eldas genom känslan och

fantasien; ifall vi inse att varken hjärtats eller förståndets utveckling kan ersätta den sinnenas uppfostran, som ger oss en god smak — då börja vi förstå varför det är oegentligt att tala om hjärtats eller förståndets eller skönhetssinnets *bildning*. Våra olika förmögenheter kunna var för sig utvecklas och många slags färdigheter uppnås, utan att vi därför äga bildning. Ty denna är *sammansmältningen av de skilda bildningsmomenten till en helhet*; den är *alla förmögenheters växelverkan sinsemellan*. Ju mindre man kan särskilja hjärtats eller förståndets eller skönhetssinnets yttringar, ju fullständigare varje bildningsstoff upptages och omsättes av *hela* personligheten, ju mer äkta och rik är bildningen. En och samma insikt — t. ex. den om en stor mans liv — blir sålunda hos den bildade kunskap för minnet, åskådning för inbillningen, vilken ur den första bilden framkallar en mängd andra; den ger tanken anledning till omdömen, frågor och nya idéer; den sätter i rörelse en hel grupp av känslor — hänförelse, vördnad, dådlust — den tilltalar skönhetssinnet, och alla dessa sidor av själslivet erhålla en ökad styrka genom de olika själsegenskapernas ömsesidiga inverkan på varandra.

Men med denna uppfattning av bildningen följer som ovillkorlig visshet: att icke alla *kunna* bli bildade, de må äga huru rika bildningsmöjligheter som helst. Föräldrar, vilka giva sina barn den yppersta etiska, intellektuella och estetiska uppfostran, kunna dock lika litet vara vissa att de skola bli bildade människor som att de skola bli betydande människor eller plikttrogna människor. För bildning fordras nämligen naturanlag. Det är i saknad av dessa, som många stora lärdomsljus, många stora snillen förblivit råa. Ty deras andliga skaplynne har saknat den rörlighet, genom vilken bildningsmomentens hela mångfald flyter samman, eller den glöd, genom vilken tankens, känslans och inbillningens innehåll smälter samman till den högre enhet, som är bildning.

Det är icke lätt att definiera anlaget för bildning. Det är framför allt med aningen och känslan, man förnimmer var detta anlag finnes eller saknas och, i det senare fallet, kan en människa mottaga hur rik andlig näring som helst, den blir dock aldrig organiskt levande inom henne, aldrig en saft eller kraft i hennes personlighet; den mest bildade omgivning skall då intet mäktas mot naturens oförmåga att undfå kultur.

3. Skolan och bildningen.

Bildnings-anlaget kan emellertid — som alla naturens gåvor — utvecklas eller undertryckas.

Det senare sker, i regeln, genom det nu rådande skolsystemet.

Den mängd av varandra jagande intryck, som en enda skoldag nu erbjuder, förslöar tankekraften lika väl som känslan och fantasien. Av allt det myckna stoff, som nutidens ofta ypperliga undervisning tillför barnen, är det en ytterligt liten del, vilken genom innerlighet i tillägnelsen blir deras egendom, eller, med andra ord, för dem varder ett bildningsmedel. Det för den personliga utvecklingen oumbärliga självarbetet består endast i läxplugg, emedan tiden nästan aldrig räcker till för att läsa böcker, d. v. s. dricka ur källorna till de kunskaper, dem lärjungarna under femton år av sitt liv i stället intaga som mixturer, i vissa teskedtal om dagen.

Utom denna, mot all äkta bildning grundfientliga, mångfald av stoff och ytlighet i tillägnelsen av stoffet, kommer även att undervisningen ofta är ensidigt förståndsmässig, så att känsla och fantasi erhålla föga näring.

En finsk författare* har framhållit, att i ett skolsystem

* Se *Fantasiuppföstran* av V. Vasenius, Helsingfors 1893.

där grammatik och matematik äro övervägande, och där även inom de andra ämnena huvudvikten lägges vid abstraktioner, siffror, formler och kategorier, där blir följden ej endast den, att vetandet icke mäktar väcka hänförelse eller framkalla levande intryck av livet och världen. Nej, själva den med den »formella» undervisningen åsyftade förståndsutvecklingen blir i många fall en illusion, just emedan de levande bilder saknas, dem endast fantasien framkallar. Den finske författaren bevisar denna sats först med några exempel från matematiken, vars betydelse för allmän bildningen just anses vara att visa »det logiska förhållandet mellan grund och följd så klart och bindande, att lärjungen därigenom får ett mått på vad som i allmänhet är logiskt» och en syn på de stora, allmänna, objektiva lagarnas orubblighet.

Men huru te sig dessa satser i verkligheten, d. v. s. för ett barns begreppsutveckling?

Lärjungen får av läraren veta att $9 - 2 = 7$ under alla förhållanden. Men en äldre kamrat frågar: om 9 sparvar sitta på ett träd och man skjuter 2, huru många sitta kvar? Man svarar 7, men blir utskrattad och får veta »att ingen sitter kvar, när man skjuter»! Detta är typiskt för otaliga fall, där man reder sig med sin formella insikt endast så länge som — intet skott kommer med i räkningen, och där man, just genom en outvecklad fantasi, försummar att taga skottet med i räkningen!

Eller man får i proportionsläran ett exempel som detta: om en man bygger en mur på 10 dagar, med 10 timmars arbetstid om dagen, så bygga 10 man den på en dag, 100 man på en timme. Och 6,000 man? På en minut blir då det — matematiskt riktiga — svaret. »Men 6,000 man kunna icke bygga muren på en minut. Det levande livet har återigen slagit matematiken på fingrarna. Den ofelbara proportionsläran är ofelbar blott inom vissa gränser.» Men lärjungen har ingen blick för

det levande livet, utan godkänner kritiklöst den matematiska »sanningen» att 6,000 man bygga muren på en minut — medan en smula fantasi skulle säga honom, att de blott kunde stå i vägen för varandra!

Invänder någon härtill att matematiken ej handlar om sparvar och tegelstenar utan om storheter, så är svaret riktigt från vetenskapsmannens abstrakta synpunkt, men ej från barn-psykologiens. Barnet hänger vid det konkreta på ett för de vuxna ofta retsamt sätt. De skolbarn, vilka på frågan: huru många äpplen man har kvar, när man ger bort två av tre? moltego tills en gosse slutligen svarade: »Vi äro inte vana att räkna med äpplen, vi räkna alltid med potatisar» — dessa skolbarn åskådliggöra huru stendöd barnets insikt är, när den icke kommit i samband med dess verklighetssinne. Detta samband förmedlas genom fantasien, men avskäres genom abstraktionen, och därför bliva under barnåren abstraktionerna av ringa betydelse, även för förståndsutvecklingen.

Den finske författaren belyser genom andra exempel huru insikterna i modersmålets grammatik och syntax icke hindra ynglingar att begå språkfel sådana som t. ex. att Runeberg i *Fänrik Ståls sägner* »skildrar om» det finska kriget, ty språkbilden står ej klar för deras inre syn, utan ordet *skildrar* förväxlas med *berättar*. Ej heller hjälper språkkunskapen dem till en djupare förståelse av innehållet i vad de läsa. Så slöa äro ofta deras intryck, att de flesta nyblivna studenter skulle stå sig slätt om man bad dem redogöra för olikheten i Döbelns, Sandels' och Adlercreutz' karaktärer, »ty för de flesta stå dessa hjältar endast som *tre exemplar av species generalis*».

Överallt eftersträvas förståndsmässigheten på bekostnad av fantasien och känslan, och förståndsbildningens resultat blir därför en slapp åskådning och ett djupt främlingskap för det levande livet.

I stället för det innerliga samband med mänskligheten

och samtiden, som borde vara skolans resultat, ser man hos den ungdom, som utgår från skolsalarna, en ifrig strävan att inpassa alla mötande erfarenheter i abstrakta kategorier. Vad denna ungdom framför allt saknar, det är just den äkta bildning, vilken medför en djup humanitet, ger förmågan att erkänna det goda hos olika tänkande och att förstå det levande livets mångskiftande företeelser.

Den finske författaren menar naturligtvis icke, att ej ett visst mått av formell kunskap behöves. Men han vill flytta större delen av det grammatiska och matematiska studiet till högre stadier än folkskolans och de övriga, för allmänbildningen avsedda, läroverkens samt bruka den sålunda vunna tiden till de ämnen, vilka för *allmän*-bildningen äga en större betydelse, just emedan kunskapsstoffet i dessa ämnen snabbare och innerligare ingå de föreningar med fantasien och känslan, varigenom dessa ämnen bliva mera verkligt »bildande». Fäderneslandets språk och litteratur böra sålunda, enligt Vasenius, bli undervisningens medelpunkt, men behandlade så, att det levande språksinnet uppövas. Detta kan endast ske genom känslans och fantasiens hjälp; dessa äro de yppersta lärare då det gäller att uppnå en god innanläsning, liksom färdigheten att klart och väl uttrycka sig i tal och skrift. Därnäst önskar han att historia och naturvetenskap (med vilka han antagligen tänker sig geografin förenad) skola vara skolans huvudämnen. Men vid undervisningen i naturvetenskap bör man icke på detta stadium fördjupa sig i detaljstudier, utan huvudsakligen sträva att utveckla iakttagelse och åskådning; uppsöka sambandet mellan orsak och verkan, samt väcka föreställningen om naturprocesser och naturkrafter.

Historien lämnar rik näring åt den inre åskådningen genom bilder ur människans liv under olika tider och ger tillfällen till »en etisk kategoribildning av mångfaldig art

samt ett uppvisande av förhållandet mellan orsak och verkan i samhällslivet — således i levande material».

Att litteraturläsningen bör utsträckas även till världslitteraturen synes mig framgå som nödvändig följd av författarens tankegång. Under denna förutsättning instämmer jag till fullo med hans uppfattning: att litteraturen har samma etiska intresse som historien, samma åskådlighet som naturvetenskaperna, samma förmåga att odla förståndet som matematiken: »En av Runebergs karaktärer är fullt lika logisk som det pytagoreiska teoremet». Men den förstånds bildning, litteraturen ger, blir verklig först genom förbindelsen med det levande livet, med fantasien och känslan — vilket, i fråga om matematiken, icke är möjligt förr än på de höjder, dit skolplanen icke flyttar lärjungarna.

Jag har här givit denna korta framställning av den finske författarens åsikter, emedan de även äro mina egna ända sedan jag började tänka över den erfarenheten: att bildningsresultaten bliva allt mindre, medan kunskapsmassorna bliva allt större. För egen del vill jag tillägga att även om den i hög grad önskvärda ändring, som den finske författaren påyrkar, bleve verklighet, så är därmed icke mycket vunnet för allmänbildningen, såvida icke lärarna frångå den föreställningen att kunskapen inom varje ämne är det i främsta rummet betydelsefulla, i stället för bildningen genom varje ämne. Bildningen vinnes endast genom att lärjungarna fritt få tänka, göra slutsatser och fälla omdömen; genom att läraren själv förstår att sinsemellan förbinda de olika kunskapsområdena. Skildringar av historiska tider och personligheter borde sålunda giva anledning att framhålla de fall, där dessa blivit ämne för litteraturen och konsten; med bilden av en bygd borde de historiska minnen eller estetiska intryck, vilka äro förknäpade med densamma, bli framhållna; en dikt, som uppläses, en fotografi, som förevisas vid teckningen av en tid, ett landskap, gör ofta framställningen oförgätlig. På dessa

och tusen andra sätt kan en lärare med rik bildning, och således även en rik fond av idéförbindelser, försätta lärjungarnas minne och fantasi, förstånd och känsla i den livliga växelverkan, vars resultat blir en äkta själsodling, icke blott döda insikter.

Från allt flera håll klagar man över det nuvarande skolsystemets brister även när det gäller att förbinda insikterna med det praktiska livet och att meddela lärjungarna färdighet i att vid utgången ur skolan finna sig tillrätta med de hjälpmedel för en fortsatt självbildning, vilka nutidskulturen i så hög grad erbjuder.* Även i detta avseende är skolundervisningen med dess inproppningsmetod ett hinder för självverksamheten, en hämsko på utbildningsdriften, ett undertryckande av bildningsanlaget. Jag har hört mer än en erfaren lärare försäkra: att vid utgåendet ur skolan ha eleverna *förlorat* såväl förmåga att tänka som att iakttaga.

Bland de hjälpmedel, självbildningen äger, plägar man — och med rätt — nämna tidningarna. Men det gagn de, å ena sidan, verkligen göra bildningen, det motväga de genom att allt mera vänja människorna från att läsa böcker. Och detta skulle redan vara till stor skada för bildningen, även om det innehåll, tidningarna i sin lättare form erbjöde, vore allt igenom ypperligt. Nu blir ofta följden den, att pressen mera tjänar obildningens än bildningens sak. Ty under sin inbördes konkurrentkamp vinna flertalet tidningar allmänheten genom att underblåsa dess småaktigaste intressen, dess skandal- och skvallerlusta. Vad pressen verkar för kulturen blir sålunda en ren obetydlighet mot vad den skattar åt notiser och alla slags tillfälliga viktigheter, genom vilka tanke och känsla, kunskapshåg och fantasi hava lika litet att vinna. Den

* Se bland annat den tänkvärda skriften af N. Ohlsson-Hörle om *Folkundervisningens anpassning till den moderna kulturen* (n:o 61 av Verdandis Småskrifter).

bildningssökande är därför vis om han, av den dagliga tid han kan bruka till läsning, knappt ger tidningarna en tiondel.

Och om det är fullkomligt riktigt att folkskolebildningens resultat bland annat bör vara: att den utgående lärjungen skall äga »färdigheten att med förstånd och fullt begripande läsa en väl redigerad stor, daglig politisk tidning»,* så är det ett fullt lika eftersträfvansvärt bildningsresultat att lärjungen skall veta vad han av tidningarna bör — lämna oläst!

Distinguo (jag utväljer el. urskiljer) — denna Montaignes vishetsregel borde framför någon annan vara skolans mål att bibringa sina lärjungar, ty i och med denna vishet hava de vunnit det yppersta medlet för en fortsatt kulturutveckling.

Men som slutsats av alla *fördomsfria* betraktelser över det nuvarande undervisningsverket framgår: att skolan lika litet meddelar denna som någon annan stor levnadsvishet. Den ger insikter och färdigheter, vilka varken äro organiskt förbundna med livet, ej heller med varandra organiskt sammansmälta till bildning. »Bildning är icke vad vi lärt, utan vad vi hava kvar, när vi glömt allt vad vi lärt.» När tusen årtal och namn, formler och fakta sjunkit ned i glömskans hav, då borde, som behållning av den *formella förståndsutvecklingen* finnas kvar en tanke-reda och en slutledningskonst, vilka framför allt komme att visa sig i en klar syn på sambandet mellan orsak och verkan, i ett vaket förutseende, i en utvecklad förmåga att välja och fullfölja sina mål; i möjligheten att se det närvarande i samband med det förflutna och med framtiden, och — för att bruka bilden från de ovan anförda exemplen — en omtanke, som ej glömmor att taga skottet

* Se Ohlsson-Hörles ovannämnda skrift.

med i räkningen och en rörlighet, som kan göra sina kalkyler med äpplen lika väl som med potatisar!

Och som en följd av *känslans och fantasiens utveckling* borde temperamentet vara fördjupat, karaktären förädlad, känsligheten förfinad, smaken odlad, njutningsförmågan uppövad. Själen borde vara fylld av bilder, idéförbindelser, personliga upplevelser från kunskapens olika områden. Kulturens föremål borde hava blivit verkliga livsvärden, vilka satte såväl känsla som handlingskraft i rörelse, värden att leva av och leva för i djupare mening, än man lever av och för det dagliga brödet.

Men alla dessa önskningar förbli drömbilder, så länge skolan — trots allt tal om att dess mål är en »harmonisk allmänbildning» — som verklig uppgift endast har och, i vårt nuvarande samhälle, måste hava att för lärjungarna lätta åtkomsten till ett brödstycke: *examen*, icke bildning, förblir då dess verkliga mål. Endast djupgående omdaningar av samhällsförhållandena kunna medföra det nu rådande skolsystemets fall. Tillsvidare blir det således sällan genom skolan, utan oftast oaktat henne, som vår tids människor lyckas skaffa sig den »form i förståndet och fullhet i hjärtat», som oavvisligt innefattas i begreppet bildning.

4. Bruket av bildningsmedlen.

Den mest äkta bildningen träffas ofta hos dem, vilka icke, eller i jämförelsevis ringa grad, erhållit en systematisk undervisning i en skola eller vid en akademi utan som i stället gått självbildningens väg. De äga ej blott ett rikt och rörligt fantasi- och känsloliv, nej, de mäktat klarseende underordna bisak för huvudsak; de låta icke små lagar skymma de stora; de sammanhålla följdriktigt orsak och verkan; de göra ett fint personligt urval inom

det stoff, deras studier giva dem, och de fördjupa sig i sina andliga intryck på ett mycket innerligare sätt än de, som fått dessa intryck utportionerade efter en fastställd läroplan. Det är sålunda ej ovanligt att påträffa personer, vilka levat i en vrå, där ytterst få bildningstillfällen funnits, vilka endast haft några böcker och ringa vägledning, men som dock skaffat sig en äkta bildning. En sådan person har ägt just detta medfödda anlag för bildning, vilket gjort att varje stoff, han tillägnat sig, blivit hela personlighetens egendom, d. v. s. satt tanke, känsla och fantasi i den växelverkan under vilken de ömsesidigt höjt, vidgat och stärkt varandra. Sålunda ger även ett litet stoff en rik näring och ett litet område mycket stoff att bearbeta. En sådan person försummar ej tidningsbladet, men studerar blott boken; han undviker ej sällskap, men han söker ensamheten; bland böckerna går han helst till källorna, bland människorna helst till de självtänkande. I anlaget för bildning ingår nämligen instinkten att välja det stora intrycket bland de många små, det fina bland de många råa, det sköna bland de många fula, det väckande bland de många förslöande. Jag har nyligen läst om en dansk matros, som aldrig nådde någon annan social ställning, än denna, med vilken man ju sällan plägar finna bildning förenad. Men denne mans naturanlag för kultur voro så stora, att han nådde en tankens, en känslans, en stilens förfining, vilken gjorde matrosens samtal och bref till en glädje för den författare, vilken hugfäst hans minne, en författare, som dock själf står på höjden av samtidens bildning.*

Av egen erfarenhet kan jag intyga att det naturliga anlaget för bildning hos män och kvinnor av arbetsklassen stundom är så starkt att de — oaktat stora luckor i sitt vetande — tillkämpat sig en mycket mer äkta kultur, än många s. k. bildade, vilka stå blinda inför tidens största

* Se *Matros Theodor Nielsen* av Georg Brandes — en artikel i *Politiken*, dec. 1896.

frågor och oförstående inför dess storverk inom litteratur och konst. Dylika självbildade kroppsarbetare har jag icke endast funnit bland huvudstadens befolkning, vars tillfällen till föredrag, boklån, museibesök och musikaftnar ju äro jämförelsevis många. Nej, även bland landsbygdens befolkning har jag funnit självbildning, ehuru bildningsmöjligheterna där ännu äro så små, att otaliga goda bildningsanlag förgås i brist på den näring, som — med jämförelsevis ringa offer — skulle kunna tillföras landsbygdens bildningssökande t. ex. genom kringresande föreläsare samt rikhaltiga och *icke* av prästerna kontrollerade sockenbibliotek.

Överallt där den finnes, röjer sig i emellertid den verkliga begåvningen för bildning framför allt genom en ständig vakenhet vid varje bildningstillfälle, och genom medvetandet att ens bildning icke är något en gång för alla avslutat, utan tvärtom en livsprocess för vilken man måste skaffa näring likaväl som för kroppens. Goethe har givit det ypperliga rådet för självbildning: att man varje dag bör läsa något i en god bok, se en vacker tavla, höra någon god musik och göra en god handling! Den bildningsbegåvade kan följa dessa råd även under de mest ogynnsamma yttre förhållanden, om han också blott har några få böcker, dem han ofta läst »från pärm till pärm»; om också hans tavla endast är blomkrukan i hans fönster eller de av rimfrost klädda träden utanför; om också musiken endast är silverklngen i ett barnaskratt eller sparvarnas kvitter från ett plank; om också den goda handlingen icke är större än en hjälpsam handräckning, ett vänligt leende till en arbetskamrat!

En människa med bildningsanlag försakar andra ting för att kunna tillfredsställa sina bildnings- eller skönhetskraf. Mången gång, när jag hört människor, vilka giva ut stora summor för flärd, beklaga att de ej hava råd till mycket billigare, andliga njutningar, har jag kommit ihåg en fattig kvinna, som fick två kronor att köpa en kläd-

ning till sitt barn, men tog ett enklare tyg för den ena kronan och en blommande växt för den andra. Denna kvinna hade en mer »bildad» själ än många fina damer, som ge ut stora summor till kläder, men intet för att i hemmet skapa skönhetens glädje.

Och när jag hör människor, vilka smula sönder sin dag på världslivets intigheter, tala om att de »aldrig hinna läsa», minnes jag en gammal frus skildring av huru hon — mor åt en stor barnskara i ett fattigt hem — med foten rörde vaggan, med händerna strumpstickorna, men på bordet hade boken uppslagen och sålunda hann läsa ofantligt mycket! Liksom stora mäns biografier äro fyllda av skildringar om de otroliga svårigheter, de besegrat för att stilla sin kunskapslidelse — vilken ofta, ehuru icke alltid, varit liktydig med bildningsanlaget — så är även den äkta bildningens historia full av segrar, vunna under en hårdnackad strid med förhållandena. Om bildning, som om andra stora ting, gäller lyckligtvis det djupa bibliska ordet: att den som haver honom skall varda givet. Där bildningsanlaget finnes, där växa också bildningsmedlen mer och mer. En tavla i ett bodfönster, åhörandet av ett samtal i en spårvagn, vandringen på gatorna, en tidsningsartikel — allt ger väckelse åt en känsla, en fantasi-bild, som anknyter sig till vad man redan vet, eller blir anledningen till ett nytt vetande. Vakenhet för de innehållsrika och likgiltighet för de betydelselösa intrycken utmärker all äkta bildning. När en verkligt bildad människa t. ex. går längs Skeppsbron, då skall hon hava mycket brått eller vädret vara mycket fult för att hon icke, när hon går förbi slottet, erfar den känsla Snoilsky skildrat i raderna om huru

... slottets ädla fyrkant bjuder
ögat evigt samma fest.

Och ej heller försummar hon att låta blicken vila vid den »levande gustaviad i brons» som Tegnér träffande

kallat Gustav III:s staty. Ju mera man vet om de tider och människor, vilka skapat dessa verk, ju fler idéförbindelser skola då sälla sig till det första intrycket och öka njutningen av den hänförande tavlan, där Strömmens sköna rörlighet höjer verkan av slottets sköna fasthet och människornas vimmel omkring den härliga stoden stegrar känslan av konstens eviga, upphöjda liv under tidernas oro och skiften!

Men huru många hundratal — examinerade herrar lika väl som hamnarbetare — gå ej varje dag förbi denna, i hela världen enastående skönhet, utan att den vidgar deras sinne genom en känsla av lycka?!

Intet är en mera obestridlig sanning än att olikheten i bildningsgrad utgör det djupaste av alla klassmärken. Förståelse, tankeutbytte, samkänsla, äro endast möjliga mellan dem, som i någon mån äga liknande livsvärden, och det är bildningsgraden, som framför något annat avgör vilka livsvärden, som för oss bliva de högsta och dem vilka vi således ivrigast eftersträva.

Men det stora misstaget är att tro att den linie, som i detta fall är dragen mellan över- och underklass, skulle vara utmärkt genom rösträttsstrecket eller stiga och sjunka med examensbetygen.

5. Bildningens kännetecken.

Goethe — stiftaren av bildningens religion — yttrar bland många andra djupa tankar om bildningens väsen också denna:

Den råa människan är nöjd, blott hon ser något försiggå; den bildade vill känna, den genombildade även tänka.

Denna sanning vill jag belysa med några exempel.

En obildad människa är mera road av en apas krumsprång än av en tavla som t. ex. *Flicka med en apelsin* och hon lyssnar hellre till visan om *Kalle P.* än till

Näckens polska. Hon har ett livligare intresse av att höra berättas om en stortjuv — t. ex. den muntre och ridderlige Lasse-Maja — än om en Garibaldi, och hon tittar hellre på taskspelarkonster än på ett elektriskt experiment. Men, i den mån hon blir bildad, föredrar hon *Apelsinflickan*, som väcker minnet av barndomens stora fröjd vid ett litet glädjeämne; *Näckens polska*, som återkallar bilden av den nordiska sommarkvällens skära skönhet; Garibaldi, vars biografi fyller hjärtat med beundran för det enkla frihetsmodet; det elektriska experimentet, som ger en inblick i naturens stora, hemlighetsfulla riken. Bildningen har givit denna människa en mångfald av nya känslor, vilka stärka dem hon erfar av de ovan nämnda intrycken, och hennes utvecklade förmåga att njuta dessa, för känslan rikare intryck utesluter möjligheten av att hon nu, på samma sätt som då, kan uppskatta det, som fröjdade henne då hon ännu var obildad. Stiger hon sedan genom en allt större mängd av djupa intryck till en än högre kultur, då bli hennes högsta njutningar de ting, vilka giva mest stoff åt såväl tanken som åt känslan, fantasien och skönhetssinnet. I nationalmuseum uppsöker hon, snarare än *Apelsinflickan*, Rembrandts *Anastasius*, som i sitt aftonliv sitter stilla begrundande, badad av aftonljusets milt gyllene flod, tvenne blida klarheter sammansmälta i en djup harmoni. Ett andante av Beethoven skall giva henne en oändligt djupare hänförelse än *Näckens polska*. Och i än högre grad än Garibaldis historia fångslar henne historien om en man, som aldrig levat — eller, i djupare mening, alltid lever — nämligen *Don Quixote*, typen för alla tiders Garibaldiar, d. v. s. för fullblodsidealisten, som mot all rimlighet, mot hela världens löje hänsynslöst följer sin ädla, ridderliga ingivelse, sin stora, dåraktiga kärlek. Det enstaka vetenskapliga experimentet blir för den högt bildade människan blott en liten del av den helhetssyn på naturen, vilken vidgar hela hennes andliga tillvaro.

Då den bildade njuter de nyss nämnda eller med dem

jämförliga intryck, uppstå otaliga idéassociationer, vilka sätta tanke lika väl som känsla i rörelse; den urskiljande smaken finner ständigt nya skönheter och fantasien danar ständigt nya bilder ur de ursprungliga. Och hava vi sålunda lärt oss skatta den stora konsten, det djupare själslivet hos en Rembrandt, en Beethoven, en Cervantes, då utesluter åter detta möjligheten att vi på samma sätt som förr njuta de ringare företeelser inom konst och litteratur, vilka fröjdade oss på en jämförelsevis lägre bildningsgrad.

Tillämpar man Goethes tanke i hela dess omfattning, komma vi till den slutsatsen att vår bildning icke började, när vi lärde oss läsa innantill, men när vi med klappande hjärta och lågande kinder läste den första saga, som gav vår inbillning en ny värld och vår själ en ny eld. Vår bildning började icke när vi lärde oss den första satsen i Euklides eller när vi analyserade den första växten, men när aningen om de oföränderliga förhållandenas och det outgrundliga livets lagar gick upp i vår själ. Den började icke när vi lärde oss känna luftens och vattnets sammansättning eller våra lungors och vår huds byggnad, men när vi medvetet började njuta av och eftersträva den rena luften eller det friska badet.

Med andra ord: vår bildning börjar och fortgår på varje punkt i varje ögonblick då våra känslor, tankar och handlingar genomträngas och bestämmas av våra insikter.

Alla tider, vilka utmärkt sig för en helgjuten kultur, hava just varit kännetecknande av att alla bildningsmomenten varit sammansmälta sinsemellan och med hela personligheten samt ställde i omedelbart samband med livet. Den isländske lagmannen och den athenske borgaren, medeltidens munk och renässansens konstnär — alla voro de bärare af en kultur, vilken ägde just denna enhetliga prägel.

Arten och mängden av de idéförbindelser, vilka först sinsemellan förbinda fantasi, känsla och tanke, och sedan förbinda dessa med livet — detta är det som skiljer den

bildade från den endast kunnige. Den senare vet kanske många fler historiska data och fakta än den förre, men låter icke dessa fakta inverka på sitt omdöme, sin känsla, sina handlingar, eller på sitt förstående av de karaktärer, med vilka han lever, eller av de tidshändelser han upplever, medan den bildade genom sina historiska insikter fördjupar sin människokänedom och omvänt. Den kunnige minnes kanske flera av jordens hav och flodsystem än den bildade, men denne äger, samman med de geografiska, en mångfald av historiska, konstnärliga, litterära och folk-etnografiska idéförbindelser. Den kunnige har reda på alla berömda konstverk och konstskolor, men den bildade lever ett rikare inre liv genom den ögonens och själens glädje konsten ger honom. Den kunnige känner alla betydande namn i världslitteraturen, men endast den bildade har haft Shakespeare och Dante, Sofokles och Goethe till umgängesvänner i sin kammare och vuxit sig stark i de stora andarnas sällskap; endast han har sett denna sin kammares väggar öppna sig och visa honom utsikter av Roms eviga kullar eller av Hellas' skönformade berg och dansande blåa hav.

Den kunnige bär sina kunskaper som de forna husmödrarna buro sin skramlande nyckelknippa: som ett tecken på värdighet. Den bildade skattar nycklarna endast i den mån de för honom öppna nya världar, dit hans tanke, känsla och fantasi locka honom. Varje gång den bildade beträder ett sådant för honom nytt område gripes han av vördnad inför dess oändliga vidder — en vördnad, som är den verkliga bildningens kännetecken. Halvbildningen — akademikerns lika väl som arbetarens — är däremot övermodig, ty den tror sig vara herre på sitt område, just emedan den ser det i smått.

Den bildade fördjupar sig emellertid icke på *alla* områden. Det är tvärtom ett tecken på en växande bildning, att allt säkrare veta välja medlen för sin egen rikare utveckling, att allt mindre låta villa sig av talet om det

myckna, för en »bildad människa» outhärliga vetandet. Ju mer bildad en människa är, desto mindre tror hon sig kunna ha reda på allt; desto enklare talar hon om vad hon icke vet och desto frimodigare ber hon om upplysning om det hon icke begriper, desto mindre låtsar hon intressen och insikter, dem hon icke äger — alldeles som miljonären stundom tillåter sig enklare vanor än den blott förmögne!

Bildning ger framför allt kärlek till verkligheter i motsats till den dyrkan av form och sken, som utmärker halvbildningen. Var och en, som strävar efter en äkta bildning, märker snart att allt icke kan bli lika verkligt för honom; att han har mera håg och anlag för vissa kunskapsområden än för andra, och att han vinner mera för sin bildning genom mycket av något än genom litet av varje. Men detta innebär dock intet av den lärda, för alla andra områden än sitt eget likgiltiga, ensidigheten. Den äkta bildningen medför — som jag ovan framhållit — urskillningsförmåga, och till denna hör en förstående uppfattning och uppskattning även av sådana kunskapsområden, vid vilka blicken endast i förbigående stannar; den ger förmågan att uppfatta det väsentliga — och att genom detta sättas i rörelse — utan att därför behöva fördjupa sig i detaljstudier på dessa, för ens egna anlag främmande områden. Sålunda har t. ex. en av litteraturen företrädesvis intresserad ofta en mycket ringa naturvetenskaplig insikt. Men är han verkligt bildad, då är hans tankegång och hans syn på tillvaron genomträngda av naturvetenskapens stora grundsanningar, såsom dem om energiens bestånd och materiens oförstörbarhet; om krafternas enhet och utveckligens lagbundenhet. Dessa sanningar hava för honom blivit levande, så att de bestämma hans världsförklaring, påverka hans tanke, känsla och fantasi, för honom omdana livets värden och öva inflytande på alla hans synpunkter. Den kunnige har sina insikter i skilda fack; den bildade söker sammanhang, ej blott mellan kunskaperna sinsemellan, utan mellan kunskap-

erna och tillvaron, mellan nutid och förtid, detta sammanhang av vilket enligt Geijers sköna ord redan »en skymt är lycksalighet». Översikten, helhetssynen, syntesen — detta är på tankens område bildningens högsta resultat. Och är detta resultat uppnått, då följer därav på känslans område det lika betydelsefulla: den sympatiska förståelsen. De inskränkta domsluten över de tankar och intressen, handlingar och känslor, vilka ej likna våra egna, komma sig i ordets bokstavliga mening av att den obildade eller halvbildade är en utanför-stående.

Det bibliska ordet att kunskapen uppblåser, är en lika obestridd erfarenhet, som att den verkliga *insikten* — inblicken i tillvarons stora lagar, i flydda tidsskeden, i andra personligheters livssyn, i andra människors livsöden — ger en sann ödmjukhet. Ödmjukhet inför livets stora under, inför människohjärtats stora gåta, inför det oändliga, vi icke varsna, bakom det obetydliga vi skönja.

Ur denna ödmjukhet växer den fullkomnade bildningens mognaste frukt: mildheten, den starka mildhet, som är människans yppersta dygd i hennes förhållande till andra. En liten biografisk anekdot synes mig typisk för den genombildade — och därför genomilda — människans förhållande till den obildade. Örsted gick en dag i sina djupsinniga tankar ej ur vägen för en pojke, som lekte med sin snurra, vilken Örsted därför kom att hejda. »Du är ett få,» utbrast gossen, ett harmens utbrott, vilket den store vetenskapsmannen endast besvarade genom en smekning och ett saktmodigt: »Å nej, min gosse, ett få — det är jag ändå inte!»

Många slags snurror äro i gång här i världen, och ju mer obildad man är, ju vissare betraktar man livets värden ur synpunkten av sin lilla snurras kretslopp; den stora människan blir, från denna begränsade synpunkt, endast en, »som går i vägen». Men den genombildade personligheten förstår även den lilla, lekande människan, och tvingas han, gent emot den obildades oförsynthet, att

häfda sin egen överlägsenhet — då sker det med den verkligt vises anspråkslöshet.

6. Sättets bildning.

Orden »bildad» eller »obildad» höras aldrig oftare än i samband med sed och skick. Ett vackert sätt och förfinade vanor anföras ej sällan som bevis på bildning; vissa andra vanor åter som osvikliga tecken på obildning.

Men i lika hög grad som uppfattningen växlar med avseende å den kunskapsmängd, begreppet »bildning» anses innebära, i lika hög grad växlar uppfattningen om sätt och vanor. I och för sig själv blir sättet således ingen ofelbar mätare av bildningen.

Huru ofta ändras icke t. ex. bordsvänorna, vilka anses höra till de mest avgörande bevisen på bildning! Att äta med fingrarna eller sticka kniven i munnen kallas nu obildat — men så åto dock alla ända till slutet av 1500-talet, som ju är ett av de tidevarv under vilka kulturen stått synnerligen högt. Och medan under detta århundrades mitt den bildade endast fick äta med gaffel, så anses det nu — vid sekelslutet — finast att bruka både gaffel och kniv, enligt en viss invecklad metod!

Näsduken gäller nu som ett av bildningens mest outhärliga kännetecken. Men Böttiger berättar, att när han första gången såg E. G. Geijer — vars bildning inga vitsord behöver — putsade denne sin näsa enligt den i paradiset och ännu på landsbygden gängse seden. För endast några mansåldrar sedan hörde ruset till festvanorna hos män, vilka dock i bildning stodo oändligt mycket högre än flertalet av nutidens nykterister, medan vi nu — även om varje annan synpunkt lämnas åsido — anse en sådan festvana omöjlig för en verkligt genombildad personlighet. Mången betraktar varje kraftord som ett uttryck för råhet. Men högt bildade människor finnas, vilka tillåta

sig dessa energiska uttryck för vissa känslor. Och jag anser det obetingat som en högre grad av kultur, att känna så starkt gent emot t. ex. det föraktliga, att man, för att karakterisera det, måste bruka ord, dem man annars föraktar. Björnson har ypperligt försvarat kraftorden, såsom »den enda möjligheten för en människa med fantasi att rymmas innanför språkets gränser»!

Dessa exempel — som kunde hundrafaldigas — visa huru uppfattningen om vad ett bildat sätt är växlar, ej blott med olika tider, utan med olika människor, olika uppfostran, olika omgivning inom samma tid. Växlingen illustrerar på sitt sätt Heidenstams skämtsamma barnboksrim:

*B*use kallar man den broder,
som ej följer nya moder...

Eller med andra ord: det *oskick*, som nu endast finnes hos den råaste delen av folket, har fordom varit de högst bildades *skick*.

Men denna visshet att man, med avseende å vanorna i en mängd fall endast bestämmes av tillfälliga synpunkter, hindrar alls icke att vår ställning till dessa tillfälliga bruk — dem de högst bildade i vår samtid gjort till sina och därigenom fastslagit såsom det vackra sättet, den fina seden — i viss mån blir avgörande för vår egen bildningsgrad. Ty bildning medför känslighet för behaget av det vackra och obehaget av det fula, och, om även det vackra och fula i många fall också endast är vanesak, så betyder iakttagandet av dessa vanor oändligt mycket för vår trevnad eller otrevnad genom varandra, ja, flertalet människor, med vilka vi komma i beröring, skola aldrig komma att lida så mycket av våra stora fel eller så fröjdas åt våra stora dygder, som de komma att lida av eller fröjdas åt våra små vanor. Människans känslighet för det intryck hon gör på andra, är det medel varigenom hon småningom blivit uppfostrad till de hänsyn för andras känslor, vilka tagit form i odlandet av vissa bruk och under-

tryckandet av andra. Detta innebär emellertid icke att den bildade behöver böja sig för en mängd meningslösa konvenansbud. Tvärtom söker den verkligt bildade människan undvika de tomma former, vilka aldrig varit — eller vilka upphört att vara — ett vackert uttryck för ett sällskapligt samliv. Sålunda torde t. ex. de högst bildade snart komma att avskaffa de för tanken och känslan lika betydelselösa nyårskorten, vilka icke öka någon människas verkliga glädje, men lägga en oerhörd arbetsbörda på en grupp av människor. Sålunda undandra sig de bildade redan allt mer de tidsödande, tomma artighetsvisiterna, vid vilka man hoppas, att icke finna personerna hemma men borta! Den bildade strävar däremot att i de tomma formernas ställe sätta innehållsrika. Det hör till livets tragik, att de tillfällen sällan inträffa, när vi betyda något för andra genom våra bästa tankar eller känslor; det är en liten ersättning, att vi dagligen och stundligen kunna sprida behag och glädje genom vårt sätt. Genom vårt väsen göra vi en osfåtlig inverkan. Och denna är så avgörande, att hemligheten av otaliga betydande personligheters makt eller vanmakt, segrar eller nederlag, har icke legat i karaktären, icke i snillet utan i — sättet. Om det finnes termometrar för den andliga temperaturen, skulle vi finna att vid vissa människors inträde i ett sällskap stiger värmegraden, vid andras sjunker den. Somliga människor medföra en sådan höjning av temperaturen att alla bli spänstigare och gladare, friare och finare; de hava gåvan att »göra oss nöjda med dem själva och med oss själva», såsom en fransman träffande kännetecknar sättets behag.

I ett sådant väsen ingår, jämte det starkt personliga elementet, även iakttagandet av de tillfälliga bruk vilka samtiden fastställt som det riktiga sättet att utföra vissa ting, eller vilka äro summan av förtidens erfarenhet om det lyckligaste eller enklaste sättet att utföra dessa ting. Det är sådana erfarenheter, som utvecklat behaget, vilket,

enligt Spencers goda definition, består i att göra en sak på det bästa möjliga sätt med den minsta möjliga möda. Och som det ena släktledet lämnar sina erfarenheter i arv åt det andra, även i form av fysiskt inorganiserade tycken och vanor, så ligger det i fråga om sättet en relativ sanning i bordsfördomarna. Det finns en viss behagfull jämvikt, en viss förfining och värdighet, vilka det behöfts många generationer att utveckla, vilka ofta gå i arv och vilka till en tid kunna ingiva föreställningar om en fin bildning, även där en sådan ej finnes.

Men så stor är bildningens makt, att den även med avseende å sättet kan ersätta den ärvda förfiningen. Den äkta bildningen ger en lugn och självmedveten värdighet; den ger modet att helt vara sig själv, ty huru långt än den bildade låter sig gå, kan han dock icke förgå sig, utan rör sig även i de friaste former med den behärskning och måtta, vilka innebära behag. Den genombildade ger intrycket av makt i vila, även när han är i rörelse, av att äga sin varelse, även när han är utom sig. I åtbörderna som i rösten, i hälsningen som i skrattet, i sättet att gå som i sättet att tala kan bildningen lika litet som obildningen döljas.

Det är emellertid icke så mycket själva det sakförhållandet, att en person t. ex. sticker kniven i munnen och har andra ofina bordsvanor, vilket gör detta till bevis på bristande bildning. Men när en person har sådana vanor, så har han antingen saknat tillfälle att se människor äta på ett vackrare och ändamålsenligare sätt, och då har han även saknat många andra bildningsmöjligheter. Eller också har denne person icke i detta fall brukat sina ögon, och då har han även låtit en mängd andra bildningsmöjligheter gå för sig förlorade.

Det är heller icke så mycket den omständigheten, att en person uttalar utländska ord orätt, vilket gör detta till ett annat bevis på bristande bildning. Men en person, vars öra icke varit vaket för att lyssna till de bildades

uttal och vars förstånd icke är nog utvecklat för att ej bruka ord, om vilkas uttal eller mening man icke är viss — en sådan person har också gjort sig skyldig till många andra försummelse med avseende å sin bildning.

Det är genom sin större vakenhet för livets detaljer, som kvinnan så mycket lättare än mannen förvärvar ett bildat sätt. Och över huvud torde rörligheten i hennes fantasi och värmen i hennes känsla göra hennes bildningsanlag större än mannens. Hans segare uthållighet, hans djupare grundlighet inom studier och andra andliga arbeten, medverka även att för honom göra bildningsarbetet längre och mödosammare än för kvinnan, vilken mycket snabbare låter sina insikter genomgå den smältningsprocess, som förvandlar dem till bildning. Med mycket ringa stoff, på mycket kort tid når en kvinna en bildningsgrad för vars uppnående mannen måste bruka mycket mer stoff och tid. Hans mer massiva andliga egenskaper ersätta därvidlag icke kvinnans större rörlighet; hans mäktigare skaparkraft icke hennes större värme. Om man t. ex. flyttar en flicka och en gosse ur ett obildat till ett bildat hem, skall gossen behöva år att lära de seder, flickan tillägnar sig på lika många månader, och den ur våra högre skolor utgående flickan har i regeln bättre omsatt sina insikter till bildning än den jämnårige ynglingen.

Vid uppfostran till skick och sed är det icke nog att utveckla barnets känslighet för det vackra och fula, utan man bör även lära dem tänka över varför den ena vanan är mera sund eller skön eller angenäm än den andra. Den uppfostrare som säger barnen att det gör detsamma om de äro fula eller vackra, lär dem för det första en osanning, om vilken erfarenheten snart kommer att upplysa dem. Och för det andra berövar han sig ett av de bästa medlen för deras bildning. Skönhetssinnet och sättet öva en stor inverkan på sederna. Och dessutom finnes det otaliga ting, dem man ej kan hänföra till det rättas och orättas, endast till det skönas och fulas område. Ju

mer man lär den obildade — vare sig det är ett barn eller en vuxen — att finna det vackraste och bästa sättet att utföra även den minsta handling, desto mer utvecklar man förmågan att även på högre områden bruka den urvalets konst, som är liktydig med en fullkomnad förståndsutveckling, och desto mer väcker man den kärlek till det sköna i alla former, vilken redan Platon ansåg som uppfostrans sanna mål.

7. Bildningens framtidsutsikter.

Om vi flytta tanken från det i vårt språk ganska sent, från tyskan inkomna substantivet *bildning*, till verbet *bilda*, så veta vi att detta senare ord brukas i många betydelser, bland annat också den: att dana något ur ett råämne, att förädla ett stoff. Sålunda bildar man statyn ur marmorn, tavlan ur duk och färger, byggnaden ur stenarna. Om vi fasthålla denna ordets betydelse och överföra tanken från de bildande konsterna till konsten att bilda en människa, så bliva alla dessa människans egenskaper, förståndet lika väl som känslan, fantasien lika väl som kunskapsförmågan, de kroppsliga organen lika väl som skönhetssinnet, endast stoff, råämnen. Och individen blir bildad — alldeles som konstverket blir det — genom att dessa råämnen på ett sådant sätt sammansättas och utarbetas, att de erhålla en inbördes harmoni, ett nytt högre tillvarelsesätt; att såväl kroppens och själens krafter, som de olika själsförmögenheterna sinsemellan, samverka och sammansmälta till en ny skapelse.

Inför denna nyskapelse — den bildade människan — tänker man ej på hjärtats eller huvudets eller smakens eller sättets bildning. Ty hennes tillvaro som *bildad* består just däri, att hos henne ingen skillnad är möjlig att upptäcka mellan de olika slagen av bildning. Varje val, varje värdesättning, varje handling, varje vana, varje skift-

ning av väsendet, vittnar om att klarhet och värme, fasthet och finhet äro ett inom tankarnas som inom känslornas sfär, och att, om bildningen visserligen i främsta rummet givit »form åt förståndet och fullhet åt hjärtat», så har den även lärt hjärtat att tänka och förståndet att känna.

I denna mening bildade människor äro ännu sällsynta även inom den »bildade» klassen, där man finner många bekräftelser på min ovan framställda sats: att det i första rummet är bildnings-*anlagen* och endast i andra rummet bildnings-*möjligheterna*, vilka avgöra om en person blir verkligt bildad eller icke. På bildningens område, där man vid en ytlig betraktelse tycker sig se den allra djupaste klasskillnaden, upptäcker en skarp blick ingen sådan skillnad. Talet om »bildade» och »obildade klasser» blir meningslöst, och man ser inom alla klasser endast bildade eller obildade individer.

Att således på långt när icke alla de äga bildningsanlag, vilka ännu sakna bildningsmöjligheter, detta är en, om än ringa tröst vid tanken på de oerhörda olikheter och orättvisor, som ännu råda med avseende å bildningsmedlens otillgänglighet. Att dessa olikheter och orättvisor en gång komma att upphävas, därpå tvivlar emellertid endast den för tidens tecken blinde.

Men ingen omdaning av samhällsförhållandena, endast en mycket djupt inträngande kultur kan — och skall, fast efter mycket långa tidsförlopp — utjämna den av naturen själv avgjorda olikheten i fråga om människornas bildningsanlag. Den sociala nydanningen måste följas av den djupare nydanning, genom vilken släktled efter släktled bygger upp en högre mänsklighet. Och vi torde sålunda böra räkna med århundraden, kanske med årtusenden, innan vi kunna hoppas att jorden skall bära den fagra bördan av en genombildad mänsklighet.

8. Anmärkningar.

De i denna skrift nämnda *utländska* personligheter äro:

Beethoven (bethäfen), † 1827, Tysklands störste mästare inom den instrumentala musikens område.

Cervantes, † 1616, Spaniens störste diktare. Hans mästerverk, romanen *Don Quixote* (dån Kisjott), finnes i svensk översättning.

Göthe (Goethe), † 1832, Tysklands störste diktare. En del av hans verk finnas i svensk översättning.

Dante, † 1321. Italiens störste diktare. Hans främsta verk *La commedia divina* (den gudomliga komedien) finnes i svensk översättning.

Montaigne (mångtänj), † 1592, fransk tänkare, som skrev *Essais* (essä, ett ord, vilket kan tolkas med *försök*, men som numera inom litteraturen brukas i mening av en kortare avhandling). Montaigne's *Essais* äro ett av de yppersta litterära verk i Frankrike under 1500-talet.

Platon, † 348 f. Kr., en av det forna Greklands störste tänkare. Hans skrifter finnas i svensk översättning.

Rembrandt, † 1669, Hollands störste målare. Några av hans tavlor finnas i vårt Nationalmuseum.

Shakespeare (sjäkspir), † 1616, Englands störste diktare. Hans verk finnas i svensk översättning.

Sofokles, † i slutet av 400-talet f. Kr., en av det forna Greklands störste sorgespeldiktare. Hans dramer finnas i svensk översättning.

Spencer, † 1903, stor engelsk tänkare. En del av hans arbeten, bland andra det om *Behaget*, finnes i svensk översättning.

Örsted, † 1851, dansk fysiker. Världsberömd genom en upptäckt om elektricitetens magnetiska verkan, som sedan fick användning vid den elektriska telegrafen. Ö. skrev även ett populärt filosofiskt arbete *Anden i naturen* (övers. på svenska) och verkade för tryckfriheten, för naturvetenskapens införande i skolan och för realundervisningen, i motsats till det då allénarådande studiet av de klassiska språken. Mycket poetiskt anlagd, uttryckte Ö. i en dikt, *Luftskibet*, sin tro på luftseglingens framtid.

57. *Slaveriet i antiken* av lektor Joh. Bergman. 2:a uppl.
58. *Häxeriet och häxeriprocesserna* av med. dr A. Nyström. 2:a uppl.
59. *Om psykisk uttrötning* av prof. Hj. Öhrvall. 2:a uppl.
60. *Norge* av Harald Wieselgren.
61. *Folkundervisningens anpassning till den moderna kulturen* av läraren N. Ohlsson-Hörle. 2:a uppl.
62. *Hur den svenska folkskolan kom till* av Hl. kand. Karl Linge.
63. *Om tobak* av prof. C. G. Santesson. 2:a uppl.
64. *Våra torymossar* av prof. R. Sernander. 2:a uppl.
65. *Om naturvetenskapernas betydelse för världsåskådningen* av Karl af Geijerstam. 2:a uppl.
66. *Om sjukdomar hos sädeslag* av lektor Karl Starbäck. 2:a uppl.
67. *Bildning* av Ellen Key. 4:e uppl.
68. *Astronomi och kultur* av prof. C. V. L. Charlier. 2:a uppl.
69. *Sverges inre tillstånd under Karl XII* av Hugo Larsson. 2:a uppl.
70. *Bergens uppkomst* av doc. Carl Wiman. Med 22 fig. 2:a uppl.
71. *Spanien och Kuba* av E. Svensén.
72. *Om Norrlands näringar* av prof. A. G. Högbom. 2:a uppl.
73. *Förfalskningar av närings- och njutningsmedel* av John Landin. 2:a uppl.
74. *Gladstone* av Gustaf Siösteen. 2:a uppl.
75. *Om skidor och skidloppning* av doc. L. A. Jägerskiöld. 2:a illustr. uppl.
76. *Om insjöfisket och insjöfiskaren* av Carl Cederström. 2:a uppl.
77. *Skönhet för alla* av Ellen Key. 4:e uppl.
78. *Om arbetarnas konsumtionsföreningar* av G. H. v. Koch. 2:a uppl.
79. *Några ord om Berzelius* av lektor H. G. Söderbaum.
80. *Om stjärnornas natur* av fl. dr N. V. E. Nordenmark. 2:a uppl.
81. *Olika slag av fortplantning inom djurriket* av L. A. Jägerskiöld. 2:a uppl.
82. *Om lapparna i Sverige* av prof. K. B. Wiklund. 2:a uppl.
83. *Vad bör Pettersson kalla sig?* En bok om släktnamn av K. Trotzig. 2:a uppl.
84. *Renlighet och frisk luft* av prof. Hjalmar Öhrvall. 3:e uppl.
85. *Om skogsodling* av G. v. Paykull.
86. *Sagaskalden Hans Christian Andersen* av H. Lindgren. 2:a uppl.
87. *Det svenska språket i Amerika* av fl. dr Gustav Andreen.
88. *Om fosterutvecklingen* av prof. J. Aug. Hammar. I. 2:a uppl.
89. *Om fosterutvecklingen* av prof. J. Aug. Hammar. II. 2:a uppl.
90. *Victor Hugo* av Rich. Steffen.
91. *Ur bokens historia* av H. Schück.
92. *Från vår bokhandels barndom* av H. Schück.
93. *Författningssriden i Finland* av red. Valfrid Spångberg.
94. *Människans inälvsmasken* av N. A. Sjöström.
95. *Om individualitetens betydelse för det allmänna bästa* av John Stuart Mill. Övers. av prof. Hj. Öhrvall.
96. *Fornskandinaviska upptäcktsfärder* av Karl Ahlén.
97. *Ur de djurlängande växternas liv* av lektor K. Starbäck.
98. *Råd och anvisningar till Sverges insjöfiskare* av dr C. Cederström.
99. *Fredsrörelsen på 1890-talet* av Anna B. Wicksell.
100. *Adolf Hedin* av V. Spångberg.
101. *Om värden av späda barn* av stadsäk. R. v. Post. 2:a uppl.
102. *Om villkorlig dom* av A. Rydin.
103. *De engelska rösträttsreformererna* av Gustaf Siösteen.
104. *Träldomen i Norden* av E. Sommarin.
105. *Vår kropps egna skyddsmedel mot bakterier* av A. Stecksén.
106. *Gustaf Frödings skaldskap* av doc. Ruben G:son Berg. 2:a uppl.
107. *Den svenska arbetareskyddslagstiftningen och yrkesinspektionen* av jur. kand. G. Stjernstedt.
108. *Anders Fryxell* av J. Bergman.
109. *Allianser mellan arbetare och arbetsgivare* av prof. K. Wicksell.
110. *Om folkbibliotek* av A. Stenberg.
111. *Bad är hälsa* av dr R. v. Post. 2:a uppl.
112. *Runeberg* av prof. O. Sylwan.
113. *Rättigheter och skyldigheter gentemot statskyrkan* av juris. kand. Georg Stjernstedt. 2:a uppl.
114. *Striden om den danska statsförfattningen 1866—1901* av P. Munch.
115. *Ryggradsdjurens närmaste förfäder* av fl. lie. L. G. Andersson.
116. *Handledning vid elementära dissectioner. I. Daggdjuren* av prof. J. Aug. Hammar. 2:a uppl.
117. *Råd och anvisningar beträffande hönsens skötsel* av Joh. Byman.
118. *De veneriska sjukdomarnas betydelse* av prof. E. Welandér. 2:a uppl.
119. *Åkerjorden* av A. G. Kellgren.
120. *Om läsnings* av Georg Brandes. 2:a uppl.
121. *Om anstaltsvård av sinnessjuka* av prof. Frey Seenson.
122. *Ett modernt renhållningssystem* av dr R. von Post. Med 22 fig.
123. *Regeringsformen* av C. G. Bergman.
124. *Skråtvägar* av E. Sommarin.
125. *Det skönas problem* av Rich. Bergh. 2:a uppl.
126. *De i Sverige i stort odlade kulturväxterna* av A. G. Kellgren.
127. *Kort översikt av vårt livförsäkringsväsende* av S. v. Sneidern.
128. *De smittosamma sjukdomarna och hemmen. I.* Av dr R. v. Post.
129. *Socialiststaten och nutidssamhället* av prof. Knut Wicksell.
130. *Handledning vid elementära dissectioner. II. Fåglarna* av prof. J. Aug. Hammar.
131. *Ett hem, dess byggnad och inredning* av arkitekt R. Östberg.

133. *Språkforskningens strid mot gällande dogm* av H. Almqvist.
134. *Nordisk folktro och fornordisk religion* av prof. H. Schück. 2:a uppl.
135. *Carl Larsson* av G. Nordensvan. 2:a uppl.
136. *Bruno Liljefors* av Tor Hedberg. 2:a uppl.
137. *Anders Zorn* av Tor Hedberg. 2:a uppl.
138. *Natourminnesmärken och naturskydd* av prof. Rutger Sernander.
139. *Tänderna och deras vård* av landläkare Alb. Lönnerdahlson. 2:a uppl.
140. *Henrik Ibsen* av T. Fogelqvist.
141. *Om rudimentära organ hos människan som bevis för hennes ursprung* av prof. H. Öhrvall. 2:a uppl.
142. *Första kammaren i Sverige och andra länder* av F. Spångberg.
143. *Det internationella hjälpspråksproblemet* av fil. dr H. B. Goodwin.
144. *Kommunal rösträtt i Sverige* av fil. kand. E. Jön Thulin. 2:a uppl.
145. *Kommunal rösträtt i utlandet* av fil. kand. E. Jön Thulin.
146. *Våra vanligaste främmande ord med uttal och förklaring* av doc. O. Östergren. 3:e uppl.
147. *Om lösningar*. Ett kapitel ur den moderna kemien av G. Starck.
148. *Kristendom och moral* av prof. Edv. Westermarck.
149. *Religion och magi* av prof. Edv. Westermarck.
150. *Jordreformen* av Sren Brisman.
151. *Vattnet* av fil. kand. H. Sandqvist.
152. *Massornas själsliv och andlig smitta* av prof. B. Gadelius.
153. *Om besatthet och talande med tungomål* av prof. B. Gadelius.
154. *Sinnessjuks och sinnessjukvård* av prof. B. Gadelius.
155. *Förhrytaren och samhället* av prof. B. Gadelius.
156. *De gammaltestamentliga böckernas tillkomst* av prof. Henrik Schück.
157. *Den israelitiska litteraturens utveckling* av prof. Henrik Schück.
158. *Telegrafering utan tråd* av civilingenjör Max Grenander.
159. *Kyrkan och prästen enligt Sveriges tidigaste lagar* av fil. dr Arnold Bratt.
160. *Jesu liknelser* av doc. Sven Lönnborg.
161. *Paulus* av doc. Sven Lönnborg.
162. *Fredsförelsen och kulturen* av Ellen Key.
163. *Språk i språket* av Gustaf Cederschiöld. I. Översikt av stilarna. 2:a uppl.
164. *Språk i språket* av Gustaf Cederschiöld. II. Stilgranskning. 2:a uppl.
165. *S. A. Andrée*. En levnadsteckning.
166. *Charles Darwin* av lektor Gottfrid Adlers. 2:a uppl.
167. *Om kycklingens utveckling i ägget* av prof. J. Aug. Hammar.
168. *Flygkonsten* av bergsingenjör C. H. Hermodsson. I.
169. *Flygkonsten* av bergsingenjör C. H. Hermodsson. II.
170. *Läran om befolkningen* av prof. Knut Wickell.
171. *Michelangelo Buonarroti* av Lisa Lundh.
172. *Om hembygdstorskning* av folkskollärare N. Edberg.
173. *William Shakespeare* av prof. Erik Björkman.
174. *Bibel och Babel* av doc. David W. Myhrman.
175. *Ur grävsteklarnas liv* av lektor Gottfrid Adlers.
176. *Instinkt och förståndshandfingar bland grävsteklar* av lektor Gottfrid Adlers.
177. *Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom* av riksantikvarien Oscar Montelius. I. Äktenskap genom rov; äktenskap genom köp.
178. *Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom* av riksantikvarien Oscar Montelius. II. Äktenskap genom gåva; kvinnans nuvarande ställning.
179. *Till Gustaf Frödings minne* av Torsten Fogelqvist.
180. *1809 års revolution* av prof. Nils Edén. I. Revolutionens förhistoria.
181. *1809 års revolution* av prof. Nils Edén. II. Gustav IV Adolfs avsättning.
182. *August Bebel*. En biografisk studie av H. von Gerlach.

Skrifterna säljas även inbundna i band à kr. 2: 50. Hittills ha utgivits band I—XXII (nr 1—182), varje band innehållande i regel 8 häften.

Skrifterna redigeras av en av Studentföreningen Verdandi årligen vald Småskriftskommitté, bestående av fem medlemmar. Under 1911 utgöres kommittén av: Anton Blanck, fil. lic., Uppsala, Ivan Bratt, läkare, Stockholm (redaktör), Otto v. Friesen, professor, Uppsala, Rutger Sernander, professor, Uppsala, och Hj. Öhrvall, professor, Uppsala.

Återförsäljare erhålla goda villkor och antagas, även på obetydliga platser, om anhållan därom göres hos Verdandis Småskriftskommitté, Stockholm.

Verdandis småskrifter säljas i alla boklådor.